

STORA TORP

PM KULTURMILJÖ INFÖR NY DETALJPLAN



2019-06-28
Anna Reuter Metelius
Planavdelningen, Stadsbyggnadskontoret



Göteborgs
Stad

INLEDNING

BAKGRUND OCH SYFTE

Det pågår ett detaljplanearbete med syfte att säkerställa användningen för stall. Fastigheten ligger inom en värdefull kulturmiljö och befintliga byggnader och miljö föreslås ge planmässigt stöd för bevarande.

Föreliggande PM är en sammanfattning av befintliga antikvariska utredningar kompletterat med aktuell dokumentation av miljön. Därtill har det gjorts ett tillägg i form av rekommendationer gällande planbestämmelser.

KÄLLOR OCH BILDER

Gården Stora Torp - En kulturhistorisk värdering.
Per Hallén, m fl. Göteborgs Universitet, 2014.

Ladugård och stallbyggnad. Torp 749:64.
Antikvarisk rapport. Peter Jarbring, Byggnadsvård
Göteborg 2016

Göteborg. Kulturhistoriskt värdefull
bebyggelse del II. Ett program för bevarande.
Stadsbyggnadskontoret och Stadsmuseet, 2000.

Wikipedia

Bilder ur Carlotta, Göteborgs stadsmuseums
fotoarkiv.

INTRODUKTION

Utredningsområdet	sid 4
Gällande planer, lagstiftat skydd	sid 5

INFÖR FRAMTIDEN

Rekommenderade planbestämmelser	sid 6
---------------------------------	-------

NULÄGESBESKRIVNING

Miljön som helhet	sid 8
Stall	sid 8
Magasin	sid 8
Jordkällare	sid 9

HISTORIK

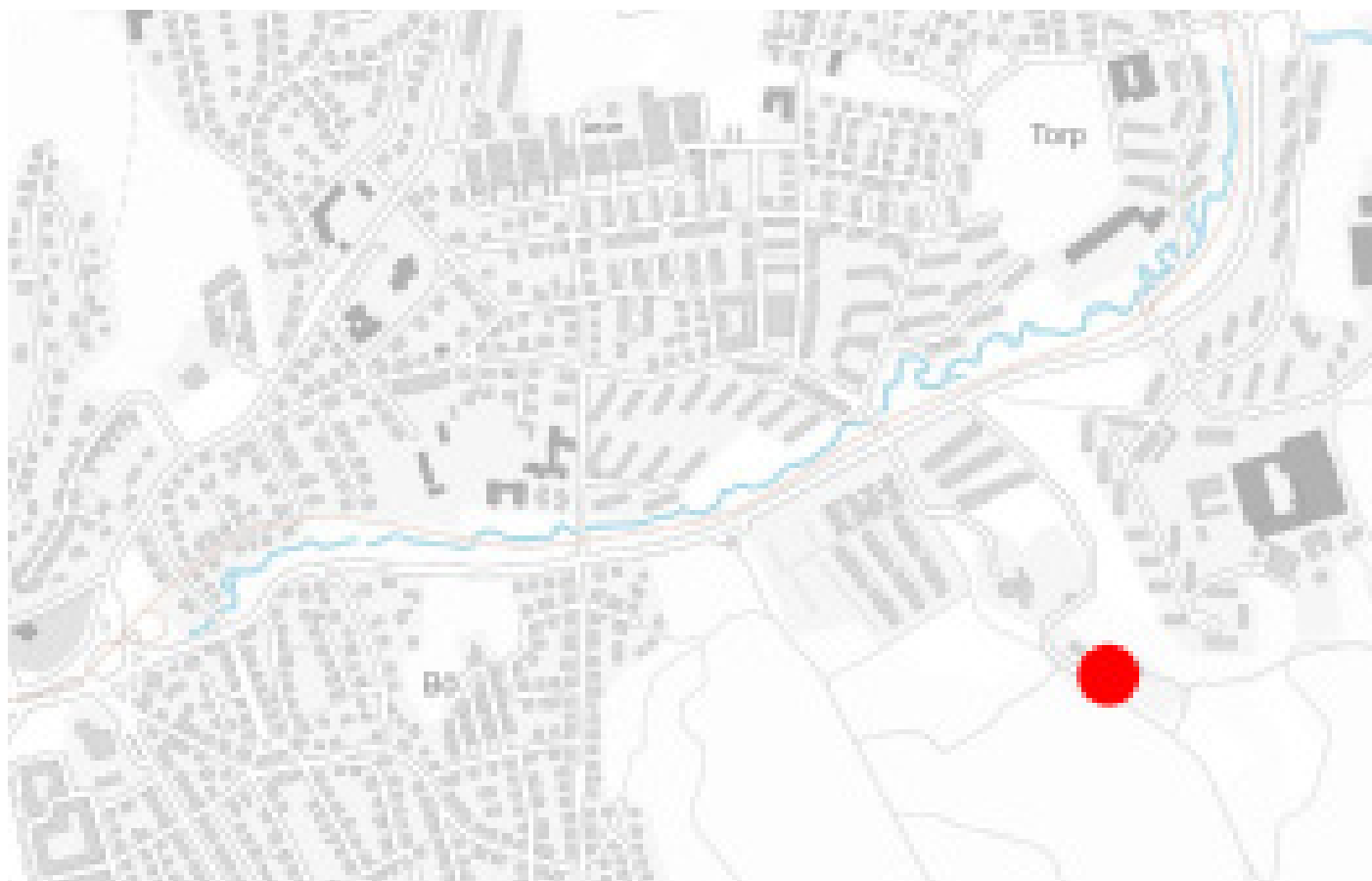
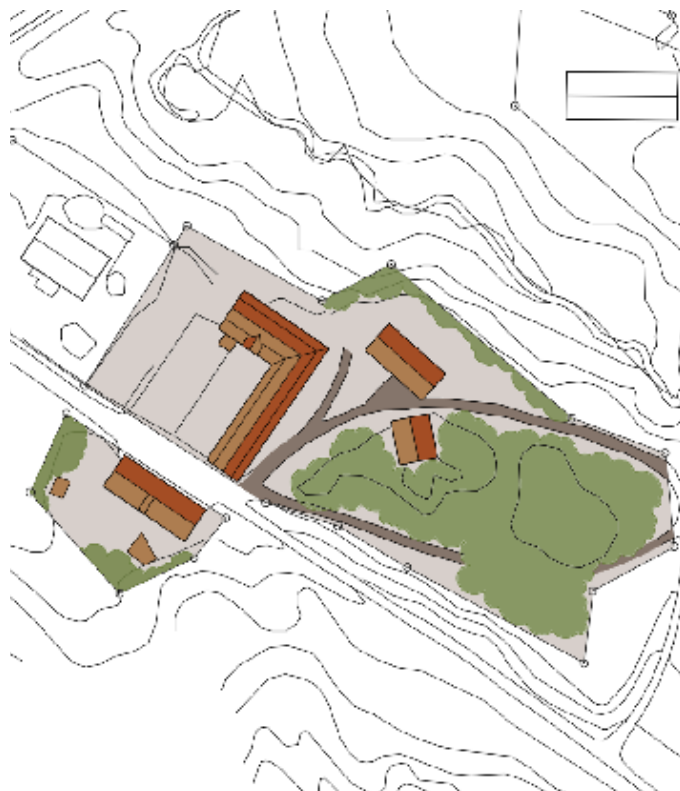
Tre gårdar i Örgryte socken	sid 12
Stora Torp	sid 12

INTRODUKTION

UTREDNINGSOMRÅDET

Stora Torp

Planområdet omfattar fastighet Torp 749:140 del av gården Stora Torp i stadsdelen Torp, norr om Delsjöområdets naturreservat. Inom planområdet finns ekonomibyggnader: magasinsbyggnad, ladugård, stall, hönshus och jordkällare, samt omgivande grönytor. Det är en samlad ålderdomlig gårdsmiljö i anslutning till Delsjöreservatet, i öster avgränsad genom en bäckravin. Angöring till miljön sker via den ursprungliga infartsvägen som har en fortsättning i Bögatan på andra sidan Delsjövägen. Huvudbyggnaden - en slottsliknande anläggning i nyrenässans - ligger utanför det aktuella planområdet, liksom arrendatorbostaden. Ekonomibyggnaderna ligger emellertid i anslutning till arrendatorsbostaden något avskilda från huvudbyggnaden.



INTRODUKTION

GÄLLANDE PLANER, LAGSTIFTAT SKYDD

ÖVERSIKTSPLAN

Planområdet ligger inom ett område som anges som ett område med stora värden för friluftsliv och naturvård.

PLAN- OCH BYGGLAGENS SKYDD AV KULTURVÄRDEN

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Stora Torp skyddas genom plan- och bygglagens generella skydd av kulturvärden. Kulturvärden utgör ett allmänt intresse och ett hänsynskrav i PBL 2:3 och 2:6. Krav som ställs på byggnadsverk och allmänna platser är förbud mot förvanskning av särskilt värdefulla byggnader, allmänns platser och bebyggelseområden (8:13) ska vårdas och underhållas (8:14) och ändringar ska göras varsamt (8:17).

BEVARANDEPROGRAM

Stora Torp ingår i det kommunala bevarandeprogrammet som område 49 A. I miljön ingår huvudbyggnad, två mindre bostadshus, fem ekonomibyggnader samt anslutande park och grönområde längs bäcken. Motiveringen lyder: "Stora Torp är en av de få kompletta större gårdarna som finns kvar i Göteborg. Den ursprungliga delen av huvudbyggnaden tillsammans med de mindre bostadshusen, ekonomibyggnaderna och parken utgör ett mycket intressant exempel på de herrgårdsliknande anläggningar som växte upp i Örgryte från 1700-talet. (...). Av historiskt intresse är också anknytningen till de välkända familjerna Prytz, Carnegie och Ekman".

FORNLÄMNINGAR & ÖVRIGA KULTURHISTORISKA LÄMNINGAR

Det finns inga kända fornlämningar inom planområdet.

REKOMMENDATIONER

PLANBESTÄMMELSER

SÄRSKILT VÄRDEFULLT BEBYGGELSEOMRÅDE

Helhetsområdet med stall, jordkällare och hönsbushus på Stora Torp är att betrakta som särskilt värdefullt bebyggelseområde på så vis som avses i PBL 8 kap. 13 § och omfattas därmed av förvanskningförbud med utgångspunkt från bebyggelsens värden. Detta kan hävdas utan planstöd, men ett utpekande i en plan underlättar emellertid en kommande bygglovsprövning, då frågan huruvida bebyggelsen omfattas av bestämmelserna i 8 kap. 13 § PBL då redan har avgjorts och inte kan bli föremål för någon överprövning. Ett utpekande i detaljplan kan också underlätta bedömningen av en kulturmiljös värden i ett större sammanhang, samtidigt som det är en väsentlig upplysning till fastighetsägaren.

Förslag på utformning av skyddsbestämmelse:

q1

Särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt 8 kap 13 § PBL. Områdets kulturhistoriska värden får inte förvanskas. Områdets karaktärsdrag som angivits i planbeskrivningen under rubriken XX, sidan YY, ska tas tillvara vid ändringar.

Målsättningen är en bevarad landskapsbild, vilken är förknippad med befintlig agrar bebyggelse. Bestämmelsen innebär bland annat att bygglovsbefriade åtgärder enligt 9 kap. § 4a- 4c inte får vidtas utan bygglov. Vidare föreslås en utökad bygglovplikt till att gälla även för tillbyggnad, omfärgning av byggnad, byte av fasadmateriäl, andra ändringar som avsevärt påverkar byggnadens utseende samt för uppförande eller ändring av ekonomibyggnad. För särskilt värdefulla bebyggelseområden föreslås även krav på rivningslov för rivning av byggnader och andra anläggningar. Förvanskning av bebyggelsen undviks genom att de särskilda karaktärsdrag som har angivits för bebyggelsen bibehålls. (Se viktiga karaktärsdrag för respektive byggnad i beskrivningsdelen.)

SÄRSKILT VÄRDEFULL BYGGNAD

Samtliga ingående byggnader är särskilt värdefullt på så vis som avses i PBL 8 kap. 13 §. Särskilt värdefulla byggnader får inte förvanskas. Förvanskning undviks genom att de särskilda karaktärsdrag som har angivits för bebyggelsen bibehålls. Enskilda byggnader kan också skyddas genom rivningsförbud. Ett rivningsförbud skyddar endast byggnadens stomme. För att uppnå ett fullgott skydd kan det därför behöva kompletteras med varsamhets- och skyddsbestämmelser.

Förslag på utformning av skydds- och varsamhetsbestämmelser:

k

Varsam ändring enligt 8 kap 17 § PBL . De karaktärsdrag som angivits för byggnaden i planbeskrivningen under rubriken XX, sidan YY, ska tas tillvara vid ändring. Varsamhetsbestämmelsen innebär att ändringar ska göras på ett sådant sätt att kulturvärdena tas till vara. De egenskaper hos bebyggelsen som har angivits i byggnadsinventeringen är viktiga att bibehålla.

q2

Särskilt värdefull byggnad enligt 8 kap 13 § PBL. Förvanskningförbud.

Samtliga byggnader inom miljön bör förses med en bestämmelse som definierar det som 'särskilt värdefull byggnad'.

r

Särskilt värdefull byggnad enligt 8 kap 13 § PBL. Byggnaden får ej rivas.

För samtliga byggnader inom miljön föreslås rivningsförbud.

ÖVRIGT ATT BEAKTA

Stallets västra flygel är idag riven. Möjligheten att lämna en byggrätt för återuppförande av en byggnadsvolym på platsen för denna är något som bör tas i beaktande och lämnas utrymme för i planen. Viktigt att ha i åtanke om detta skulle ske är utformningsbestämmelser i relation till kulturmiljövärden.

Särskilt värdefullt bebyggelseområde:

q1

Områdets kulturhistoriska värden får inte förvanskas. Områdets karaktärsdrag ska tas tillvara vid ändringar.

Särskilt värdefull byggnad:

Varsamhetsbestämmelse k

De karaktärsdrag som angivits för byggnaden i planbeskrivningen ska tas tillvara vid ändring.

Skyddsbestämmelse q2

Särskilt värdefull byggnad.

Rivningsförbud r

Byggnaden får ej rivas.

NULÄGESBESKRIVNING

Gården Stora Torp ligger i anslutning till Delsjöreservatet, i öster avgränsat genom en bäckravin. Huvudbyggnadens äldsta del (1870-tal) är en stenbyggnad uppförd i stilen nyrennässans. Öster om denna finns en trädgård med den fd trädgårdsmästarbostaden, ett envånings trähus, och på övriga sidor ansluter ett parkområde. Det aktuella planområdet omfattar den fd arrendatorbostaden samt ett antal ekonomibyggnader, som ligger något avskilda från huvudbyggnaden, grupperade på båda sidor om vägen in till Delsjöreservatet. Bebyggelsen utgörs av ett magasin uppfört av sten samt ett antal träbyggnader med faluröd panel, dekorativa detaljer samt sadeltak tävkt med enkupigt tegel.

Magasin

Områdets äldsta byggnad är ett magasin uppfört med tjocka gråstensmurar. Troligtvis ifrån 1600-talets slut eller 1700-talets början. (Sannolikt uppfört under släkten Wrangels tid som ägare.) Magasinet är uppfört av lokalt bruten gråsten och har ett sadeltaktäck med enkupigt tegel. På vardera sida finns två ankarslut. Väggarna i nedre våningen är över en meter tjocka. Murningstekniken påminner om Skansen Kronans och byggnaden som sådan har paralleller i dåtida skånska herrgårdar. Stora insatser av både arbetskraft och material innebar att byggnadstypen var kostsam. Byggnaden har använts som förvaringsplats för både livsmedel och redskap. Därav en stabil och säker konstruktion. Svårintagligheten bekräftas av att genom att var uthyrd till luftförsvaret under andra världskriget och till civilförsvaret efter krigsslutet.

Ladugård/stall

(Restaurerat 2016. Åtgärderna beskrivs i antikvarisk rapport upprättad av Peter Jarbring). Ladugårdsbyggnaden har ursprungligen bestått av tre längor och ett plank som tillsammans har omgärdat ett slutet gårdstun. Idag finns två längor

i en envånings L-formad byggnadskropp samt planket kvar. Den ena delen är ett före detta kostall, den andra används idag som häststall. Stilen är så kallad schweizerstil. Byggnaden är uppförd på en sockel av gråsten. Stommen är uppförd i olika byggnadstekniker: det före detta kostallet av liggtimmer och stallet av stolpverkskonstruktion. Takstolarna är av bilade timmerstocker. En bärande stålställning förstärker idag, efter restaureringen, stolpverkskonstruktionen. Byggnaden är klädd med en lockpanel, målad med röd slamfärg. Fönstren har karm och bågar av trä, mittpost och spröjs. Fönstren är vitmålade medan fodren är ljus okragula. Taken är utformade som så kallade mansardtak (brutna sadeltak) belagda med enkupigt lertegel med skiftande nyans (utbytt till nytillverkat 2016). Vindskivorna är av trä, målade gula liksom knutbrädorna.

Stall

I områdets nordöstra del finns en fristående stallbyggnad i nedgånget skick men samtidigt med välbevarat ursprungsutförande. Byggnaden har tidigare använts till förrådshus och vedbod. Den södra delen har använts som bostad. Byggnaden står placerad i sluttningen ner mot bäcken vilket ger en avsevärt högre sockel i ena sidan. Byggnaden är klädd med locklistpanel och framsidan är indelad i fält av lisener. På fasades mitt finns en brunmålad stallport. Fönstren har karm och bågar av trä, mittpost samt spröjs samt gulmålade fönsterfoder. Ovanför dessa finns träventiler till höloftet. Taket har sadeltaksform och är belagt med enkupigt lertegel. Stallens baksida är mer anonym och har gödsellucka. Den södra gaveln har en bostadsliknande utformning med en centralt placerad ytterdörr flankerad av två fönster. På taket finns en murad skorsten ovan denna del.

Hönshus (fd vagnhäststall och vagnbod)

Det nuvarande hönshuset uppfördes 1851 och



Vy längs vägen genom planområdet, från nordväst.



Stallbyggnad i dåligt skick

NULÄGESBESKRIVNING

användes ursprungligen som stall till vagnhästar och finare vagnar. Byggnaden inrymde även en bostadsdel. Stommen är delvis timrad av stora stockar. Stall- och vagnboden är inredd till hönshus. Även denna byggnad har en förenklad schweizerstil med pilastrar och enkla kapitäl som delar in fasaden mot gårdssidan. Det sadeltaksformade taket är belagt med enkupigt lertegel. Enligt Per Halléns rapport är byggnaden troligtvis uppförd av material från andra byggnader.

Jordkällare

Jordkällaren har en sockel av kallmurad gråsten som har varit putsad. Där över finns ett sadeltak belagt med enkupigt lertegel samt gavelrösten med locklistpanel. Arkitekturstilen är schweizerstil. Färgsättningen är faluröd panel och gulmålade vindskivor. Byggnaden är kraftigt förfallen och står i en ansamling av vatten. Här behövs en akut räddningsinsats om byggnaden ska kunna bevaras för framtiden.



Ladugård och stall



Ladugård och stall



Höns hus



Jordkällaren



Magasinsbyggnaden.



Jordkällaren. Skador i sockelmur



HISTORIK

Tre gårdar i örgryte socken

Gårdarna Stora och lilla Torp samt Kärralund var tre intill varandra liggande gårdar i Örgryte socken, med herrgårdsliknande egendomar. De hade präktiga boningshus, rikligt med ekonomibyggnader och stora trädgårdar. Stora och Lilla Torp hade omfattande markområden som sträckte sig ut mot Delsjöarna. På dessa fanns flera torp. Kring sekelskriftet började Kärralunds mark att delas upp mellan olika intressenter. 1902 anlades "Kärralunds villastad".

Under 1900-talets första hälft expanderades bebyggelsen i området. Inkorporeringen med Göteborg skedde 1922 och därefter utvidgades bebyggelsen i och kring villastaden. Under 1940-talet uppfördes bostadsområden med lamellhus och radhus längs Delsjövägen. Gården Stora Torp överläts till Skogssällskapet. Intill Stora Torp uppfördes Radio- och TV-huset ("Synvillan") 1970 enligt ritningar av arkitekterna Rune Falk och Armand Björkman på White arkitekter. Byggnaden revs 2010 och på området uppfördes bostäder, bland annat bostadsrättsföreningen Studio 1, för vilket arkitekten Johannes Norlander belönades med Kasper Salin-priset 2016.

Gården Stora Torp är idag ensam kvar som bevarad gårdsmiljö av de ursprungligen tre gårdarna.

Stora Torp

Lantegendomen Stora Torp har anor från 1550-talet. Under perioden 1550- 1777 kallades egendomen Torpit eller Torpett och hade två frälsebönder som lydde under Sten Eriksson Leijonhufvuds gård Kärra, nuvarande Kärralund. Därefter förekom olika ägare, bland annat fältmarskalken och riksrådet Herman Wrangel (1600-tal), familjen Prytz (1700-talet) och David Carnegie (från 1844). Under Carnegies omsorg omvandlades huvudbyggnaden till en villa i cottagestil med tillhörande engelsk park och beskrevs som ett "Tusculum för en rik man, en tillflyktsort undan stadens kvalm och



Karta över Stora Torp från 1900. Källa?

affärslivets oro". Villan brann ner år 1871 varpå den dåvarande ägaren Oscar Ekman lät uppföra en ny byggnad av sten enligt ritningar av arkitekten A Kumlien. Dagens gårdsmiljö med mangårdshus och ekonomibyggnader är framför allt ett resultat av de nybyggnader som gjordes på egendomen under 1870-talet samt 1800-talets senare del. Då uppfördes även nya ekonomibyggnader och bostadshus för de anställda. 1941 köptes Stora Torp av Göteborgs stad. 1986 såldes huvudbyggnaden till Skogssällskapet.

En stor förändring som sätter sin prägel på gårdsmiljön idag är den relativt storskaliga ombyggnad av huvudbyggnaden som genomfördes 1987 med en ny del mot öster. Inom det aktuella planområdet revs den ursprungligen U-formade ladugårdens ena flygel på 1970-talet. I övrigt är just denna del av miljön - arrendebostad och ekonomibyggnader - som idag upplevs som en samlad kulturmiljö med en hög grad av historisk avläsbarhet i sammanhanget.



Vägen till Delsjön och, i bakgrunden, Stora Torps ägor. Foto från 1915 från Göteborgs Stadsmuseums arkiv. Fotograf okänd.



Utsikt från tornet med Stora Torp. Foto från 1902. Göteborgs Stadsmuseums arkiv. Fotograf Erik Almqvist.